

2. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 672 с.
3. Карасьова К. В. Характеристика прояву ціннісних орієнтирів старших дошкільників у рольовій взаємодії з однолітками / К. В. Карасьова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [гол. ред. С. Д. Максименко]. – К. : Срібна хвиля, 2013. – Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. – Вип. 9. – С. 120–134.
4. Від профільного навчання до профільної освіти. Стратегія локальних змін позашкільного навчального закладу нового типу (з досвіду роботи Палацу дітей та молоді м. Рівне) : [наук.-метод. посіб.] / за ред. Первушевської І. О. – Рівне: ПДМ, 2010. – 606
5. http://lib.iitta.gov.ua/6216/1/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_Microsoft_Office_Word_%281%29.Pdf
6. <http://osvita.ua/school/method/teacher/1102/>

Марія Насипана
(Тернопіль, Україна)

ОПОЗИЦІЯ ЦІННОСТЕЙ І ЛЖЕЦІННОСТЕЙ У ФІЛОСОФІЇ ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА

Період кінця XIX – початку XX століття відзначився в історії не лише науковим поступом, утвердженням рівноправ'я та розквітом повноти життя, а й появою нової людини – масової, самовдоволеної, розпещеної. Людина стає вільною у сфері реальності. Однак вона не сприймає цю свободу як можливість розкрити світу свій потенціал сповна, а як право робити те, що їй заманеться. Саме тоді розпочалася криза суспільства, яка з кожним днем лише набирала обертів. Сьогодні ми відчуємо її вплив як ніколи.

Одним з перших, хто відзначив моральний занепад людства наприкінці XIX століття був іспанський філософ та соціолог Хосе Ортега-і-Гассет. У своїй праці «Бунт мас» він описав народження нової людини маси, яка, незважаючи на своє «простацтво», вирішила висунути на передній план суспільства і насаджувати свої правила. Навала маси спричинила підміну цінностей та розрив із традицією. Нова людина від самого народження знала всьому ціну, але нічого не вміла цінувати.

Загальнолюдські цінності завжди були і будуть безумовною необхідністю в житті людини. Однією з найважливіших є добро. Воно проявляється у співчутті, емпатії, вдячності, часто самопожертві. Бути добрим – це думати про інших більше, ніж про себе. Однак варто відзначити, що сповідувати добро складно. Адже для цього потрібно опанувати свій егоїзм. На це здатна тільки шляхетна людина. Для маси ж більша цінність виявляється у користі, часто матеріальній. На передній план висувається вигляд загальної матеріальної вигоди. Вона у поєднанні з комфортом, безпечністю та громадським порядком сформує у тогочасного суспільства думку про відсутність у житті людини будь-яких перешкод. Світ нової людини не обмежує її, а відтак зростають і її бажання. Маючи необмежену кількість можливостей, вона бере від життя все, що може, проте не здатна творити щось своє. Адже їй цього і не потрібно. Людина маси сприймає бажане як належне. Від самого народження у неї є все, що потрібно, і їй цього достатньо. Відчуття безмежних можливостей нівелює потребу у творенні, розвитку та самовдосконаленні. Ці риси є характерними ознаками цілої епохи. Ось як Ортега описує час, у якому зароджується нова людина: «... ми живемо в час, що чує в собі неймовірну здібність творити, але не знає, що творити. Він панує над усіма речами, але не є паном самого себе. Він чується розгубленим у власному багатстві. Маючи більше засобів, більше знання, більше техніки, ніж раніше, виявляється, що сучасний світ простує шляхом найнещасливіших світів – просто пливе собі за течією» [1, ст. 38]. Правда в тому, що ця епоха втратила орієнтири, до яких потрібно рухатися. Повнота життєвих ресурсів породила відчуття зверхності щодо попередніх епох, а відтак і знецінення їх формотворчих принципів

та ідеалів. Своїх же принципів нова епоха не має, адже вдоволена таким станом речей, який є. Саме тому породжену цієї епохою масу становлять ті, хто пливе за течією і позбавлені орієнтирів. Масова людина не творить навіть тоді, коли сили і можливості її величезні. Вона поєднує у собі величезну потужність всієї епохи та невпевненість у своїй душі.

Нова людина вважає себе «господарем життя». Вона може дозволити собі купити всі блага, що не вимагає від неї особливих зусиль. Все ділиться порівну, а тому людина вірить, що її смаки, бажання, пристрасті мають бути прийняті всіма. Ніхто не змушує її поглянути на себе з боку та побачити повну нездатність до творення і вдячності. Це у жодному разі не означає, що маса дурна. Адже суспільство того періоду навпаки більш кмітливе та має кращі здібності до мислення, ніж у попередні епохи. Людина XIX століття має величезний запас знань та практичних навичок, яких їй так бракувало. Однак Ортега відзначає, що незважаючи на всі ці переваги, нова людина має «загерметизовану душу». Тобто вона є нечутливою до всього, що виходить за межі її особистого благополуччя. Нова людина зациклена на собі, не визнає авторитетів і нікому не підкоряється. На противагу таким чеснотам як відкритість та служіння вищій меті, з'явилися герметизм душі та непокірність.

Свободу особистості людина маси інтерпретує як право робити те, що вона хоче, незважаючи на жодні норми, правила чи закони, будь то суспільні чи державні. Справжня ж свобода – це усвідомлювати свою відповідальність. Тому те, що маса видає за свободу, є радше свавіллям. Відтак на противагу справді вільній людині постає «самовдоволенний панич», що керується лише власними бажаннями.

Ортега-і-Гассет ділить суспільство на дві категорії: еліта, яка є взірцем справжніх традиційних цінностей, та маса, яка ніби то проголошує «нову мораль». Насправді ж цінності, що їх утверджує більшість, радше можна назвати лжецінностями, фальшивими цінностями. «Маса відкидає застарілі норми зовсім не для того, щоб замінити їх новими, кращими; ні, в центрі її життєвого плану лежить прагнення жити, не підкоряючись ніяким заповідям моралі. Не вірте молоді, коли вона говорить про «нову мораль», – застерігає Ортега і продовжує: «Коли хто говорить про «нову мораль», то він цим лише вчиняє зайву неморальність, намагаючись перевезти контрабанду» [1, ст. 137].

Основна відмінність між цими двома категоріями людей – вимоги, які вони ставлять до самих себе. Ціннісні орієнтири шляхетної людини допомагають їй на шляху до самовдосконалення. Такі люди вимагають від себе з кожним разом все більше і більше, беруть на себе відповідальність і долають труднощі. «Добірний чоловік – ... той, хто вимагає від себе більше, ніж інші, хоч він сам, може, й неспроможний сповнити цих вищих вимог» [1, ст. 18]. Людина маси ж задоволена таким станом речей, який є. Вона не ставить перед собою ніяких викликів, нічого від себе не вимагає, а просто живе і радіє з того, що є такою як усі: «для них жити – це бути щомиті тим, чим вони вже є, без зусилля самовдосконалитись, трісками, що їх несе течія» [1, ст. 18].

Шляхетні люди, що їм за ідеал є служіння, завжди знаходились у меншості. Однак саме їм належить роль творців благ, громадських законів та систем, культури і цивілізації. Такі люди завжди прагнуть звернутися до чогось, що є поза ними, вищим за них. Відтак найбільшою цінністю постає служіння вищій меті. Вимоги та обов'язки – ось що робить життя людини дійсно шляхетним. Загальні права громадянина ж є пасивною власністю, даром, що його отримує при народженні кожен без будь-яких зусиль. Нова людина, що постає наприкінці XIX століття, має за найвищу цінність саму себе, свій егоїзм. Їй дано право бути рівним з-поміж інших і користуватися всіма благами цивілізації. Право без зусилля породжує у її душі невдячність і відсутність думки, що всі блага можливі лише завдяки нелегкій праці і чеснотам. Повна життєва воля – її природний стан.

Цей «новітній варвар» переповнений відчуттям власного тріумфу і влади. Він вважає себе довершеним, а відтак відкидає будь-які зовнішні авторитети, нікого не слухає і нікому не підкоряється. Найбільший парадокс полягає у тому, що маса відкидає закони, на яких побудований той самий світ, де вона себе так добре почуває. Користуючись всіма правами людини і громадянина, маса водночас топче установи, що їх затвердили. Натомість пересічні

люди мають свої «ідеї» стосовного всього, що діється у світі. Їм не потрібно нікого слухати, адже, на їхню думку, вони і так мають у собі все потрібне. Однак Ортега відзначає недосконалість цих думок. Адже ідеї мають шукати правди, а не стояти на місці. Сам процес мислення означає звернення до певної інстанції. Ідеї ж маси не є справжніми, а лише посяганням на них. «Ідеї цієї пересічної людини не є насправді ідеями, ані посідання їх – культурою. Ідея – це шахування правди. Хто хоче мати ідеї, мусить спочатку свідомо прагнути правди та прийняти правила гри, що їх вона накладає. Годі говорити про ідеї чи погляди, коли не признається жодної інстанції, що їх регулює, норм, на які можна покликатися в дискусії», – підкреслює філософ [1, ст. 56]. Варто відзначити і те, що навала маси утверджує собою право не мати рації. Тобто пересічні люди беруться керувати суспільством, насаджують свої правила і цінності, не маючи при цьому потрібних здібностей. Відбувається це зазвичай за принципом безпосередньої дії, найчастіше насильства.

Шляхетна ж людина має і здібності, і волю, щоб творити благо. Вона постійно рухається і прагне перевершити себе. Самовдосконалення, напруження, тренування – нелегкий шлях, який вибирає для себе лише достойна людина. Вона розуміє свою недосконалість, а відтак постійно прагне стати кращою версією себе, переборонити свої слабкості. Маса ж не розуміє своїх недоліків, адже для цього варто було поглянути на себе зі сторони, порівняти з іншими. Вроджений герметизм душі стає їй на заваді.

Поступово Ортега підводить читачів до однієї з найголовніших проблем тогочасного суспільства маси – людина проживає не своє життя. Народжена у достатку, що був створений її великими предками, вона не відчуває із ним зв'язку, своєї причетності до творення. Тому людина змушена проживати чуже життя. «... засуджений зображувати когось іншого, отже не бути ані ним, ані собою. Його життя неодмінно втрачає свою автентичність і обертається в саме зображення чи фікцію іншого життя. Надмір засобів, якими він примушений орудувати, не дає йому сповнити своє власне і особисте призначення; його життя завмирає. Всяке життя – це боротьба й зусилля бути собою» [1, ст. 74].

Отже, у творах Ортеги можна простежити опозицію загальнолюдських цінностей, що їх сповідує шляхетна людина, та лжецінностей, якими керується самовдоволені людини маси. Добро і користь, свобода і свавілля, служіння вищій меті і герметизм душі. Долею обраних іспанський філософ вважає служіння, а скромне прагнення бути як всі, відмовлятися від відповідальності перед власною долею, розчинити її в масі – вічний ідеал слабких. Кожна людина вільна обирати шлях, по якому хоче слідувати. Вимоги та обов'язки – це складний шлях, який обирає для себе лише гідна людина. Для особистості, яка наділена життєвою силою і відчуває необхідність бути кращою, жити – значить ставити перед собою вимоги. Плисти за течією – легкий шлях, який обирає маса. Життя людини маси інертне, приречене на самообмеження, оскільки ніщо не спонукає розімкнути свої межі.

Література

1. Ортега-і-Гассет. Вибрані твори / пер. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. Київ : Основи, 1994. 420 с.

Людмила Облова
(Київ, Україна)

ДОСВІД ОБМЕЖЕННЯ ДОБРА В СУЧАСНУ ЕПОХУ

Прагнення сучасника обмежити добро і орієнтуватися в своїх діях на «краще» – звична справа. Спитайте того, хто поряд, чому він віддасть перевагу: першочерговому (терміновому) чи повсякчасному і той, без сумніву, обере. І, звичайно, не на словах, буде там, де «випередження», а не момент «тут і тепер». Зосередженість філософів на досвіді